

סימני ספר המידות

יוצא לאור בפעם הראשונה מתוך כת"י משנת ק"ץ
מאת זי שא אברהם בלא"מ אלהנן וא"מ יהודית אסתר קדיש

בספר המידות ("ארחות צדיקים") כתב בסוף שער הזכירה: "וסימני כללי כל המידות הכתובים בסוף הספר – יחזור בכל יום פעמיים, ויבדוק עצמו תמיד אם קיצר לקיים המדות, עד שיהא רגיל ליקח מכל מידה הטוב שבה."¹

סימנים אלו נעלמו מכל המהדורות המודפסות של "ארחות צדיקים", ואפילו מרוב כתבי היד. אבל בחסדי ה' הם נמצאים בכתב יד ישן משנת ק"ץ,² והעתקתים כאן כדי לזכות בהם את הרבים.³ כתב היד מכיל גירסה מקוצרת של "ספר המדות", ובסופו ציין הסופר: "ואלו סימני ספר המדות" והביא את הסימנים.

העתקת הסימנים מכתב יד זה נעשתה כצעד ראשון לקראת מהדורה מתוקנת ושלימה של ספר המידות (ארחות צדיקים).⁴ לחץ כאן כדי לקבל גירסה נוחה לקריאה ולימוד (עם פיסוק מלא, השלמת כל הקיצורים, ציון מקורות, וכו'). הוצאתם של הסימנים לאור נעשתה כצעד ראשון לקראת מהדורה מתוקנת ושלימה של ספר המידות (ארחות צדיקים).

[19ב31(1), משורה 9.]

(העתקנו כאן את שלושת השורות האחרונות מסוף "שער יראת שמים" בספר המדות הקצר.)

...

שנ': גבר חסדו על יריאיו, ויתן להם טובה גדולה, שנ': מה רב טובך אשר צפנת (לירי') ליריאך, פעלת לחוסים בך. ואילו סימני ספר המדות

ביום טוב היה בטוב וביום

רעה ראה. גם את זה לעומת זה עשה האל' וגו'. זה הפסוק אמר שלמה המלך על מה שראה, אשר כל מה שנברא בעולם – הכל זה כנגד זה. כיצד? יש בעולם טובה, כנגד הטוב יש רעה. יש אור בעולם, כנגד זה יש

¹נוסח הציטוט ע"פ כתבי יד.

²מחלקת כתבי היד בספרייה של אוניברסיטת וורשה, מספר 258/11; אנו מודים לספרייה זו על [הרשות שניתנה לנו](#) להוציא את כתב היד לאור עולם, וכן תודה למכון לתצלומי כתבי יד עבריים שבספרייה הלאומית בירושלים (תצלום מספר 32500 במכון). הסימנים מכילים כ-3 דפים בכתב היד: 19ב31(1) עד 22ב31(1).

³הזכויות למהדורה זו שמורות לאבי קדיש, תשס"ד. [מותר](#) להעתיק ולהפיץ וגם לשנות אותה באופן חופשי לפי רשיון ה-GFDL.

הסבר לזכויות יוצרים: מותר לכל אחד להשתמש במהדורה זו כראות עיניו, ואף לפתח אותה ולשנותה, בתנאי שיאפשר לאחרים לעשות אותו דבר גם בעבודתו. אם מהדורה זו של הסימנים תשולב בתוך עבודה גדולה יותר (כגון מהדורה מלה של "ארחות צדיקים") – אז הגבלה זו כוללת רק את מה שמבוסס על "סימני ספר המידות" הניתנים כאן, ולא את העבודה הגדולה. בכל גירסה מעודכנת או מתוקנת (אף בתוך עבודה גדולה יותר) חובה לציין את ההערה הקצרה הנ"ל עם הקישורים.

⁴בהכנה גם מאמר מקיף על תולדות "ספר המידות" (ארחות צדיקים) והמחקר על הספר. לכל מי שרוצה להציע תיקונים או שיפורים למהדורה הזאת, [נא לכתוב אל](#): "ושגיאות מי יבין".

חושך ואפילה. בעולם יש ימים ונהרות, (כנ')
כנגד זה יש יבשה. יש מדבר ויש יישוב.
יש הרים וגבעות, יש גאיות ועמקים. ויש
חמימות ויש קרירות. בענין זה נברא הכל,
ובכל אחד ואחד יש בו טובה ורעה. וכל חכם
לב נוטל מכל אחד ואחד מה שיש לו הנאה
ממנו. כגון האור טוב יותר מן החושך,
אך בחושך יש טובה שבליילה יש מנוח
לכל לישן, מה שאין כן ביום. ובחושך אדם
נמלט מאויביו הבאים עליו. ובענין זה
יש בכל דבר ודבר, והכל זה לעומת זה. וכן
האדם נברא בענין זה שכל מידותיו
ושיטותיו – הכל זה לעומת זה, כגון הגאון
והענוה, היגון והשמחה, ובכל מידה ומ'
שיש* בה צדדין המרחיקין אותו מן הדרך
הטובה והישרה. ועל זה נאמר: יעזוב רש'
דרכו וגו'. ויש בכל מידה צדדין אשר
בהן מתקרב הנבון והמשכיל לעבודת
השם. ועבור אשר ראינו כי הצדדין
רבים בכל מידה, לכן באנו לסדר המידות
בדרך קצרה, לעשות סימנים. ויהיו (הסי')
הסימנים הללו סדורים בפוך, ותהיה מורגל
בהם. ואם תהיה בענין שיביאך אל
הגאון – יזכירוך הסימנים הללו להשפיל
רוחך. כי תחשוב: כמה נתגאו בעולם
בגאון ובשררה, ונשכחו כלא היו והיכן
הם? לכן תידבק בענוה. ואם תהיה
בענין שיביאך אל הכעס – יזכירוך (הס')
הסימנים האלה להסיר כעס מלבך. ואם
תהיה בענין שיביאך לאהבת עולם

צ"ל: יש

[319ב(2)]

זה – יזכירוך הסימנים האלה לעזוב כל (האה)
האהבות, כי הכל הבל וכלה, ולתפוס אהבת
השם, כי היא האהבה המובחרת. ואם
תעשה שום מצוה – יזכירוך הסימנים
האלה שתעשה המצוה לשם שמים, (לכ')
לכוין בה בכוונה טובה. ואם תהיה (בע)
בענין שיטריד לבך להרחיקו מן השם
הנכבד – יזכירוך הסימנים הללו להעביר
הטירדא, ולהביא מחשבותיך למעלה ליחד
לבך לאלהים.

מחוק אבל נ"ל "ליחד"

הגאווה

היא מידה רעה מאד מאד.
במידת הגאווה ישכח האדם

"להתגדל" לא ברור [אבל ראה א320א(1) שורה 14].

צ"ל: כשעושה

השם הגדול. כי כל דעת המתגאה להתגדל ולהשתרר, ואפי' כשעשה מצוה – חושב (בר) ברעתו לקבל שבח מן העולם, וחושב בדעת שכל הצלחתו מרוב חכמתו. מן הגאווה יבא לעבירות רבות, כגון רדיפת כבוד, ומחלוקת במ? דעל? ובתורה חולק שלא לשמה, ולא יודה על האמת, ומתבייש לשאול מה שאינ[ו] יודע. ויבא לידי גזל וגניבה ותאוה יתירה לכל* רעות, ולשכוח השם. והמתגאה מבזה לכל אדם, ומתכבד בקלונם. כללו של דבר: בלב המתגאה יש שער גדול פתוח, להכניס בו יצר הרע לבלבל המחשבות, ומי שלא יעלה בלבו לסתום השער הרע הזה – יהיה אבוד מן העולם הבא. לכן המשכיל יזהר מאד מן הגאווה, שלא יתגאה – לא בגופו ולא בשערו, ולא בראשו ולא בגרונו, ולא ביד[ו] ולא ברגליו, ולא בריח אפו ולא בלשונו, ולא במאכלו ולא במלבושיו. ולא יתגאה בלבו, כי תועבת יי' כל גבה לב. וזה דבר גדול, אשר בגבהות הלב נקרא תועבת יי', ואשרי האדם אשר ירגיש בדבר זה, להבין העונש הגדול הזה על דבר קל כזה. רבים נכשלים בזה, והמשכיל – (ימ?) ימלט נפשו שלא ל[י]קרא תועבה. השם הזה מכוער מאד, ואתה דע לך. ואע"פ (ש) שהגאווה רעה, אפי' הכי מצוה לאדם שיהיו מלבושים* נקיים, ומאכלו נקי, וכל כיליו נקיים, ושלחנו נקי, וגופו נקי, כי הדר התורה זהו הנקיות. וכל זה יכוין לשם שמים. וכן לעולם יגביה נפשו למעלה, ויתרעם על נפשו תמיד כמה שהוא ממעט עבודת השם. ויהיה זהיר להוכיח את הרבים, (ולע) ולעמוד נגד הרשעים ולהשפילם לפי (יכ) יכולתו, ולהודיע תועבתם כדי להתרחק מהם. ואע"פ שדבר זה נראה כמו גאווה, אפי' הכי צריך לעשות כן, אך יכוין לשם שמים. ובתחילה יראה שלא יבא לידי (קל) קלקול במלחמת הרשעים, שלא יצא שכרו בהפסדו. וצריך לבקש רחמים על זה

נראה לי: במילי דעלמא

*צ"ל: וכל

צ"ל: מלבושיו?

[[א320(1)]]

וכיוצא בזה, שידריכהו השם בדרך הישר.

הגרש סימן למחוק הדל"ת

הענוה היא (ד") שורש העבודה, ועיקר

לכל מעשה טוב. ומעשה (ה)

העניו מקובל לפני השם. ומה הענוה? (ש)

שיהיה בעיניו וחושב עצמו כאין, וצנוע

ושפל רוח, ורוח נשברה. ובעודו בריא

ובזמן שהוא שחי* בטובה – יחשוב שהשם

הטיב עמו ברוב חסדיו, ושהוא אינו ראוי

לאותה טובה. וגם העני יחשוב על המעט

שיש לו – שאינו ראוי אפילו לאותו המעט, כי

מה יש לו להחשב יותר מיתוש אחד, אך

שהשם עשה עמו לפני משורת הדין.

וידה* לו על טובותיו, וישתחוה לו. ויחשוב

גדולת האל, וכל מעשים טובים שיוכל לעשו'

אינם כי אם טיפה בים כנגד מה שהוא (ח)

חייב לעשות. ויהיה עניו ושפל רוח לפני

כל, אפ' לפני הקטנים ממש. ויחזיק כל אדם

טוב יותר ממנו, ולא יחוש על הכבוד לקבל

שבח מבני אדם. ולא יחוש על ביזוי שיבזו',

אך ישמח על הביזוי ויחשוב שהוא ראוי

לזה. ויהיה ניכר בששה סימנים הענוה,

והם: המחילה בעת הכעס; וענייני שבח

וגנאי שיהיה הכל שוה בעיניו; ולהצדיק

הדין בעת ההפסד, ולהשפיל עצמו בעת

שפע הטובה בעושר ובבנים ובחכמה;

ולילך מעצמו ולפייס את מי שהרע לו; (ול)

ולהתנהג במענה רך; ולהיות שמח בחלקו.

אך לא יהיה עניו לפני הרשעים במילי

דשמי', אלא יוכיח אותם לפי כוחו. ולא

יירא* מידת הענוה בעניני המלבושים +

העולם, שיהיו סבורים שהוא חסיד והוא

עושה רעות בסתר [ו]גונב דעת הבריות.

צ"ל: חי

צ"ל: ויודה? או: יודה

+לרמאות בגליון *צ"ל: יראה

הוי"ו נוספה מעל לשורה

הביישן – לא במהרה חוט'

מחמת הבושת, ומתוך (ש)

הבושת

שלא לשמה לבסוף יעשה לשמה. אך*

מעלה העליונה היא שיתבייש לפני הש'.

וישיג זה הענין בהתבודדו לחשוב בגדול'

השם. ובמקום מצוה יסיר הבושת מעל

פניו, שלא יניח שום מצוה עבור הבושת.

וזה הבושת רע מאד: אם יעזוב המצוה

נראה לי: "אין" תוקן ל"אך"

בעבור הכושת, או אם לא ישאל מה שאינ' יודע מחמ' שיתבייש. ולא יבייש שום אדם, לא* בעניין התוכחה, אם לא יקבל בנחת. " צ"ל: אלא בעניין

נ"ל: "נגד הרשעים" נוסף בטעות, וראה במפשט הבא

העזות

המידה הזאת רע מאד להעיז פניו (נגד הרשעים) נגד מוכיחו, או לכפור במלוה ובפקדון (וכיו) וכיוצא בזה. אך טוב העזות נגד הרשעי'

[320א(2)]

שלא להודות על שקריהם, ושלא ולהסכים עמהם, ולהעיז פניו לקיים המצות. "

המידה הזאת רעה **האהבה** ברוב* המקומות, והיא

כתם על "רו" ולא ברור

עוקרת כל מידות טובות: אהבת ממון, (וא) ואהבת נשים, ואהבת אם ואב, ואח ואחות, וקרוביו ורעיו, ואהבת גופו וימי חייו, (ו') ואהבת הכבוד, ואהבת התענוגים כאכילה וכשתיה ושינה, וניו המלבושים – כל אילו האהבות מעבירות האדם שלא לעשות הטוב. ורוב העולם נכשלים בהם, ורבים יפלו ולא יקומו. אך מי שרוצה להתחזק על יצרו – יוכל להתגבר ולעשות כל האהבות האלה לשם שמים, ואשרי מי שזוכה לזה. וצריך האדם לעזוב כל האהבות וידבק (ב) באהבת הבורא ית', כי האהבה הזאת עיקר על כל המעלות. ועבור שהאדם מלובש בגוף, וטבוע בחשך זה העולם שהוא (ש') שוא ושקר – על כן קשה היא מאד להשיג. והאהבה היא שיאהב אהבה גדולה יתיר' מאד, עד שתהא נפשו קשורה בשמח* , ולהבריא מלבבו נעימות הגוף ותענוג של עולם זה. והאהבה עזה, ומתגברת על לבבו, וכל ההנאות של עולם זה – הכל כאיין כנגד תוקף הגבורות* שמחת אהבת השם. ואין כל חכם זוכה לזאת האהבה. וזה דבר ידוע וברור, שאין זאת האהבה נקשרת בלב האדם עד שיעזוב כל מה שבעולם+.

*עיין שער האהבה

*צ"ל: תגבורות ע"פ או"צ

+חויץ מי"י? (סוף ההוספה בגליון לא ברורה)

השנאה זאת המידה רעה:

*צ"ל לשנוא

מי ששונא חבירו, (וה')
והשונא מעשים טובים. וצריך לזהר מאד
שלא לשונא* בני אדם, ורבים נכשלים בזה.
אך טובה לשנא כל מה שמעביר אותו ומרחיקו
מאהבת הבורא, ולאהבת כל מה אשר (יקר)
יקרבהו לעבודת הק'.

האכזריות

זאת המידה רעה,
כי בעל' המידה הזאת
לא ירחמו על העניים, והם נוקמים, ונוטרים
איבה, (וגונבים איבה*) וגונבים וגוזלים, ולא (יר')
ירחמו, ומענים יתום ואלמנה. אך נגד (הרש)
הרשעים יהיה אכזרי. ויהיה אכזרי על (גו')
גופו לטרוח בתורה ובמצות, וכן על בניו (יה')
יהיה אכזרי שיטריחם לעסוק בתורה (ובמ)
ובמצות כפי כחם. והכל במידה שווה לפי

נ"ל שצריך למחוק

+היכולת. (הצילום חשוך בגליון וכך נראה לי.)

הרחמנות

זאת המידה טובה מאד,
לרחם על העניים (הט')

[320ב(1)]

הטובים, ולרחם על הבהמות, ולרחם על (עצ')
עצמו ועל בניו ואוהבם לזכותם לחיי עד.
אך לא יהיה רחמני על הרשעים, או לרחם
על גופו ועל בניו, שלא לטרוח בתור' ובמצו[ת].

הדאגה

זאת המידה רעה לגוף
מאד, והדואג על עולם זה
להשיג תאותו - זה רעה מאד. ויותר רע (הד)
הדואג אחר עבירות. אך הדאגה טובה
לדאג על מיעוט השגתו בתורה ובמצות,
ולדאג ולפחד שמא ישכח לימודו, ויחזור
תמיד. ולא ידאג ולא יירא משום דבר (המ)
המונעו מעבודת השם. ולעולם ידאג (מעונ)
מעונותיו, וידאג שמא גורם הפורענות
הבאים לעולם, וידאג שמא אוכל שכר (מע)
מעשיו הטובים בעולם זה. וידאג תמיד
שמא אין מעשיו מקובלים לפני השם.
ולעולם ידאג ויצטער על כבוד השם, וכבוד
התורה, וכבוד ישר' אשר נתמעט. ועל (ע)

השמחה

זאת המידה טובה

לגוף, ומאירה פניו של

אדם. וכל העושה מצוה בשמחה – יש לו

שכר גדול לאין חקר, ממעשיו הטובים

אשר יעשה בשמחה: ולהנעים* זמירות,

ולשבח בשמחה, ולקבל כל מאורעותיו (בש)

בשמחה. ולשמוח בשבתות ובימים טובים

בשמחת הק', ולשמוח לב העניים והאכילום.

אך השמחה אינה טובה לשמוח בהבלים,

ולשמוח בעבירות, ולשמוח באיד בני אדם

או לשמוח בתקלת בני אדם. אך יהיה בחלקו

שמח, וישמח בעבודת המקום ובתורה.

*צ"ל: להנעים?

הביטחון

שורש הביטחון הוא

שיסמוך על חסדי &

האל היעשה לו הטוב בכל ענייניו והוא (בו')

בוחר לו הטוב יותר ממה שהוא בוחר (לע')

לעצמו, וצריך הבוטח לידע שהק' הוא (ה')

החומל, ושאינו מעלים עינו ממנו, ואין לו

מונע מלעשות חפיצה של הבוטח. והוא

יודע מה טוב לו, והוא מנהיגו ומשמרו עד

היום. ואין אדם יכול לברוח מהנהגתו, ולא (יג')

יגיע לו נזק או טובה אלא ברשות האל. והוא

בתכלית הנדיבות והחסד, ואין לו הפסק

לעולם. ועד רואה מחשבות הלב, (ויו')

ויודע אם בוטח בו בלב שלם. ויבטח בשם

על ענייני גופו ופרנסתו, ויבטח בו שיתן

לו השגת יד לפרנס אשתו ובני בניו, (ולה')

ולהדריכם בדרך ישרה. ויבטח בו (שיט')

שיטהר לבו ליגיעתו, לעבודתו העליונה.

[320ב(2)]

ויבטח בו שיזמין לו המצות, ולימוד התורה,

ושיתן לו היכולת לעשות הכל, ושישרת לו בכל

איבריו באמונה ובכיון ליחד הלב אליו. ויבטח

שיזכהו שיראה בימיו במהרה ביאת משיח,

ובניין בית המקדש. ויבטח שיזכה לעולם

הבא לאור הגדול. הבוטח בלב שלם – יביא

אותו הביטחון שלא יעבוד לאדם זולתו &

להתרצות אליו, ולא יסכים עם הרשעים

בדבר שהוא כנגד השם. הבוטח – נפשו (ב)
במנוחה, ואינו מיצר על שום עניין (מענ')
מענייניו, כי הוא יודע שהבורא מנהיגו
לטובתו, בעולמו ובאחריתו. וישים דאגתו
ואבלו על מה שהוא ממעט מעבודת הש',
ולא על עולם זה. אך הביטחון אינו טוב
כשייך* בדרך מסוכן, או שיכניס עצמו (ב)
בענייני סכנה ויאמר: הנני בוטח בשם
שיושיעני! או יעשה עבירות חבילות (ח)
חבילות, ויסמוך על זה שיחשוב: הנני בוטח
בשם שיכפר לי, כי רחמן הוא. אין זה דרך

*צ"ל: כשילך (תוקן מעל האות)

+הביטחון.

החרטה

זאת המידה היא דרך
לתשובה מפני העבי*

אין מתכפרות אלא בחרטה. אך היא רעה
אם עשה מצוה ומתחרט עליהם*

*צ"ל: שהעבי [=שהעבירות]?

*צ"ל: עליה (והוספת מ"ם נראת מחוקה)

הכעס

כל מיני גהינם שולטין בו,
ואין השכינה שורה עליו.
ושוכח תלמודו, ויבא לידי טעות. ובידוע (ש)
שעונותיו מרובים מזכיותיו. ואין הקפדן (מ)
מלמד. כמה עבירות באות מן הכעס! אך
צריך לכעוס לפעמים, להטיל אימה על ביתו
ועל אותם השומעים למוסריו, ולתלמידיו.
וא'ע'פ' שכועס לשם שמים – יכעוס במידה;
ויראה עצמו כאילו כועס, אבל בלבו לא יהיה

+כעוס.

הרצון

זאת המידה טובה, כי היא*
מתרצה בכל ענייניו, ואינו
מהרהר אחר השם. והעולם אוהבים אותו
מפני ההוא רוצה בבני אדם, והם רוצים
בו. והוא מעביר על מידותיו, והוא מקבל
מוסר, כי הוא מלא רצון לעשות טובה. אך
הרצון רע מאד להתרצות בדרכי הרשע'.

*צ"ל: הוא

הקנאה

מידה רעה מאד לקנא
בני אדם. מן הקנאה יבא
לידי חימוד, ולידי גזל ומחלוקת. אך יקנא (בי)
ביראת השם, ובלומדי תורה – יקנא לעשות
כמעשיהם. והפורש מן הקנאה והחימוד –
שכרו הרבה מאד.

הזריזות זאת המידה טובה לעולם

[1]א321

הזה ולעולם הבא. אם יש לאדם מלאכה – שיעש* בזריזות, להספיק את עצמו (ו) ובני ביתו. וכל צרכיו יעשה בזריזות. וכן לעניין הלימוד ועשיית* יהיה זריז, ובוזה העניין יעלה לכל מעלות טובות. אך הזריזות רע מאד כשהוא זריז &

*שיעש' [=שיעשה]

*חסר מילה: כנראה: המצות

+לעבירו['].

העצלות

עניינו מקולקל מאד בעולם הזה ולעולם הבא. אך העצלות טוב כגון המתעצל לעשו רעו*.

*טיפה נשאר מהגרש?

הנדיבות

זאת המידה טובה (מ') מאד: שיהיה נדיב (במ) בממונו להיות וותרן, ולעשות לפנים (מש) משורת הדין, ושלא ידקדק עם חבירו עכ[?]* דבר מועט, ולתת צדקות, ולהשאיל כיליו וספריו. ויהיה נדיב בגופו לטרוח עבור אחרים. ויהיה נדיב בחכמתו ללמדה לכל. אך לא יהיה נדיב לפזר לריק, וליתן לרשעי, או למלאות תאותו.

*צ"ל: על. כנראה: כ' תוקן לל' בגליון.

הציקנות

זאת המידה רעה, כי מי שהוא צר עין – לא יוכל לרחם על העניים, והוא שנאוי על (הב) הבריות כל* כי לא יוכל לההנות בני אדם, ואינו מהדר המצות. אך זאת המידה* שהוא עצרן לפזר ממון, ולמלאות תאותו.

*קו למחיקה מעל למילה
*כנראה חסר: טובה

הזכירה

זאת המידה טובה מאד לזכור כל ענייניו. כל משא ומתן שלו – צריך לזכור, כדי שיהיה נותן ונושא באמונה. ובזאת המידה ידע (ה) התורה והמצות, שישים על לבו לזכור הכל. ויזכור אחריתו וראשיתו – מאין בא ואנה ילך. ויזכור תמיד את יוצרו, (והטו') והטובות שעשה לו: שבראו וגידלו (ונש) ונישאו, והודיעו חכמה ודעת, ונתן לו & תורה הטהורה. ויהיה חרד לדברו, כמו &

עבדי המלך הנחרדים לדבר המלך. ויחשו' ויזכור אשר כל הדברים עושים שליחו', כגון השמש והירח והארץ נותנת את יכולה, וכן יעשה הוא שליחותו. וכמו (שא') שאדם טורח לעשות * אשתו שהוא אוה' – כן יעשה רצון אוהבו הגדול הק', ויחשוב איך הוא זריז לזה העולם – כל שכן שיכין צידה לדרך הגדול והרחוק, להיות מקושט ולפרוע חובו מה שנתחייב ליוצר הכל. ויבין מה הפרש יש בין עליונים ותחתונים, ויקשור דעתו אל נעימות עולם הבא. "

*חסר מילת "רצון" או "דבר"

[[321א(2)]]

ויזכור תמיד את השם במחשבותיו, & ויזכור תמיד חטאיו כדי להצטער על שהכעיס האדון הגדול. אך זאת המיד' אינה טובה לזכור הבלי העולם ורוב (ה') התחבולות, או לזכור אם חבירו פשע

+כנגדו. "

השכחה

זאת המידה אינ' טובה אם שוכח

את יוצרו, ואם שוכח עונותיו, ואם ישכח מה שהוא לומד, ואם חבירו עשה לו טובה – ושוכח. אך טובה היא שישכח פשעו, מה שפשעו* חבירו לנגדו "

*צ"ל: שפשע

השתיקה

והדברים. אמרו (ח) חכמים: לא מצאת[י]*

*היו"ד לא ברורה

לגוף טו' משתיקה. רוב דברי העולם – הכל הבלי הבלים. לכן ירבה בשתיקה, (ול) ולשמוע חרפתו ולשתוק. וכשאדם מסופק אם ישתוק או ידבר – ידבק (בש) בשתיקה. אך דברים טובים – יותר טובי' הם משתיקה, כגון לדבר בדברי תורה וביראת שמים. והמשכיל יזהר מדברי' בטילים, ומשיחת ילדים ושיחת נשים. יראת שמים בלב המרבה דברים זה אי

+אפשר. "

הליצנות

הנותן דופי בבני אדם נקרא ליץ. אין להתלוצץ

על שום אדם. והמתלוצץ על עושה מצו' – זה רע מאד, כי רבים נמנעים מלעשות

טוב עבור הליצנות. אך טוב להתלוצץ &
על עושה רעות, כדי שימנעו מן הרע. "

השקר

אין אדם יכול להיות (א)
אמיתי אם לא שיתקן (מ')
מידותיו, כי כל אדם מושך דבריו אחר
מידותיו. ויזהר אדם שלא ישקר אפילו
דברים בעלמ' שאין בהם ממש, כי גדול
עונשן* של שקרן. אך פעמים התירו (חכ')
חכמים לשקר: בהבאת שלום, ולשבח הכלה,
ובאושפיז', ובמסכת, ובפוריא. "

צ"ל: עונשו, ואולי תוקן

האמת

הנשמה היא נבראת (מ')
ממקום טהרה ואמת.
אין מעלה לאדם כמעלת האמת, להיות
אמיתי במחשבותיו. והמגיע למעלה
הזאת – כל הדברים שיחשוב ושידבר
יתקיימו, ויראה בלילה חלומות אמת,
וידע עתידות. "

החניפות

זאת המידה רעה
מאד, להחניף ולגנוב (ד')
דעת הבריות. והמחניפים לרשעים (בח')

[321ב(1)]

בחליקת לשון – בזה נמנעים מן התשובה.
אמ' ר' שמעון בן חלפתא: מיום שגברה (אג')
אגרופה של חנופה – נתעוותו הדינים, (ונת')
ונתקלקלו המעשים, ולא יוכל אדם לומר
לחבירו: מעשיי גדולים ממעשיך. ואילו
מחניפים להם: לאשתו משום שלום בית,
לבעל חובו שלא ילחצנו, ולרשע שלא
יזיק לו, ולרבו שילמדנו תורה. וכן מצו'
להחניף לתלמידיו ולחביריו כדי שילמדו,
וכדי שישמעו לדבריו לקבל תוכחותו* "

*אולי: תזכרתו או תזכחותיו

לשון הרע

זאת המידה רעה
מאד. ואפי' לומ' אמת –
אסור לספר בגנות חבירו. וזהו לשון (ה)
הרע, שאומר: כך וכך עשה פלוני, כך
וכך היו אבותם*, כך וכך שמעתי עליו.
אבל האומר שקר על חבירו – זה נקרא (ש)

*צ"ל: אבתיו וה"ם" נראה מחוק

*אולי צ"ל: המספר (וראה בהמשך)

*צ"ל: לדונו

*צ"ל: ולנחם (והיו"ד מסומן)

שם רע. ובוודאי המרגיל בלשון הרע – הוא פורק עול שמים מעליו. וקשה מאד (לע') לעשות תשובה מעון זה: מהספר* לשון הרע על בעלי תשובה; בזה מחטיא את הרבים, לנעול דלתי התשובה. וכן רע (מ) מאד המספר לשון הרע על גבאי צדק' הטובים, ועל עושי מצוה ויראי שמי' גדול עונשו מנשוא. ויזהר מאבק לשון הרע, ואל יספר בטובתו של חברו בפני שונאו. יש עון הנקרא רכילות, וזהו המגלה לאדם מה שחבירו דיבר עליו, ובזה גורם שנאה. ירא שמים – חייב אתה לדונן* לכף זכות, אפי' אם הדבר נוטה לחובה מלזכות. בינוני יש להכריע לזכות. ואם הדבר נוטה לחוב – יהיה אצלך ספק. ומי שרוב מעשיו לרעה – יש להכריע מעשיו ודבריו לחוב'. המספר דבר לחבירו – אין לגלותו בלא (רש) רשותו. וכל דבר הנאמר בפני שלשה בני אדם – אין בו משום לשון הרע. ואם האומר הזהיר את השומעים שלא יגלו, אפי' אומ' בפני רבים – יש בו משום לשון הרע. ומצוה לומר לשון הרע על בעלי עבירות, לבזותם ולהשניאם בעיני בריות, כדי שיבדלו מהם. וכן על בעלי מחלוקת מצוה לספר לשון הרע. מקור⁵ גדול יש תחת הלשון, כגון: הלימוד, ולדבר יראת שמים, ולהתפלל, ולהוכיח, ולצות בניו אחר' לשמור ולעשות, וכן כל השומעי' למוסרו. וינחם* אבילים, ולנחם עניים ולדבר על לבם דברי ניחומין, ולהיות רגיל בשירו' ותושבחו' ובדברי אמת.

[321ב(2)]

התשובה. טוב

*כאילו: חשב'

לגבר שיהיה מקדים לשוב בעודו ברי' ושליו, ויעורר לבו בכמה עניינים: (שיח) שיחשוב אחריתו, שצריך ליתן חשב* לפני הק' על כל מה שעשה מנעוריו,

⁵ ראה [316ב(1)]: "מקור גדול של מצות תחת הלשון". וכנראה צריך להוסיף גם כאן "של מצות".

הן דברים, הן מעשים, הן מחשבותיו. לכן יפחד מן הדין הגדול, ומן הדינים הקשים, ויחשוב על הטובה הגדולה הצפונה לצדיקים. ויחשוב איך* אדם אוהב תענוגים בעולם הזה, שהם (תענ) תענוגים של הבל, והם פוסקין* לפ' שעה. לכן יחמוד התענוגים הגדולים שלע[ד?]*, שאינם פוסקים לדורי דורות ולעולם ועד. ויתחרט תמיד על חטאיו, ויעזוב דרכו הרע, ויצטער בלבו, ויצטער בצום ובבכי ובמספד, וילבש שק, ויורד עדיו (מ) מעליו, וידאג מעונש עוונותיו, ויתבייש לפני הק', ויהיה נכנע לפני השם, וישתוק למחרפיו, ויהיה רגיל במענה רך, ובש[?]* (וי) וישבר התאוה, ויפרוש אפי' מן המותר. ויתבונן באיזה אבר חטא, ובאותו אבר יזהר לעשות מצוה* בכל יכולתו. ויחפש דרכו לידע העבירות שחטא מנעוריו, ויתוודה עליהם. וירבה לעשות גדרים שלא (יו) יוסיף לחטוא, וידע באיזה אבר עבירה יש מלקוש* או כרת או מיתה, ולפי החטא יצטער. " ויהיו העבירות בקלות – חמורו בעיניו, ויזכיר בוידוי עוונותיו ועון (אב) אבותיו, ויגמור בלבו שלא יחטא עוד. " ויתפלל לאל שיעזרהו על תשובתו, ויבקש שיכפר לו. וישיב הגזל קודם הוידוי, ואם אין לו – יבקש מן השם שיתן לו השגת יד לפרוע. " וירגיל עצמו לעשות חסד (ואמ) ואמת. ויהיה* חטאיו נגדו תמיד. וישוב בעודו ברי בחזק כוחו, ויכבוש יצרו בעוז ראת השם, וישיב רבים מעון.

*הכ"ף סופית מחוקה

*הנו"ן מחוקה
*קשה, ואות אחרונה מחוקה

*סוף המילה לא ברורה

*אולי צ"ל: מצות

*ה"ש" מסומנת וצ"ל: מלקות

*אולי צ"ל: ויהיו

שורש התשובה

שילמוד

ת'ר'י'ג'

מצות

עד שיהיו שנונים ומחודדין בפיו, וערוכים בשפתיו, ויהגה בהם תמיד. ועל כל מצוה ומצוה – ישים על לבו לחשוב עם נפשו, אם קיים אותה או לאו. כגון בעניין לחשוב אם דיקדק להתפלל בכוונה או לאו, או אם נהנה מן העולם הזה בלא ברכה. ואם ידע בעצמו שלא חש לזה – הרי חטא כל ימיו, וכשיתחברו יחד כל אילו העונות – הרי מזאת המצוה

לבד יש חבילות גדולות של עבירות. ועל דרך זה יחשוב עם נפשו על כל מצוה ומצוה, ואז יגיע לתכלית התשובה. וידע האדם ויאמין שאין התשובה חשובה לפני המקו', אלא שידחוק אדם את עצמו לטרוח לקיים כל מצוה ומצוה כהלכת'. ומי שישים כל טורחו על זה העניין – הרי זה + תשובה גמור, ויתקן כל מידותיו על פי התורה והמצוות.

והנה יש ח דברים * באדם, אשר בהם יעשה כל מעשיו. האזניים א, העינים ב, הריח (בנ) בנחירים ג', בפה יש שני מקומות: הדיבור ואכילה – הרי ה', הידים ו', הרגלים ז', הערוה ח'. והלב מלך על כולם, להנהיג את כולם לפי חפצו. ועל אילו ח' איברים – ישים מחשבתו לדקדק בדקדוק ל??* שכל אחד ואחד יהיה מורגל בעשיית המצוה. והראש לכל הגדרים – שישמור את עיניו, שלא יתן את עיניו (במ) במה שאינו שלו. ובזה העניין ישבר את התאוה, כי בוודאי התאוה והחמדה – הנה ראש לכל הקילקולים, ואחריהן נגררות עבירות רבות. לכן יתאמץ להעמיד עצמו להלחם כנגד התאוה והחמדה, ולשמור עיניו, ובזה יתקן כל ענייניו. ומיום שהתחיל לשוב – יסכים במחשבתו בהסכמה גמורה לקיים כל המצוות שאפשר לו לקיים לשם, ואז הק' מקיל ענייני התשובה לסייע לו, (ול) ולתת לו כח לעשות תשובה. אפי' בדבר שאין כחו של אדם יכול להשיג – הק' ימול את לבבו, לחזקהו לעשות תשובה. ובלבד שידחוק עצמו לטרוח במצות בלב שלם באמת – בזה יגיע למעלה * התשובה. גם צריך להזהר מאד מאד להתרחק מן הרשעים ומן הליצני' שלא להתעסק עמם, לא במשא ומתן, ולא & בלימוד, ולא לשמוע דבריהם, כי הם מסירים את לב האדם. וכמעט כל התשובה תלויה בזה. וירגיל עצמו יום אחד תוך + חדש וחדש שיתייחד במקום אחד בסתר לבדו ולבדוק עצמו, לתקן הנהגתו על פי המידות הכתובו' בספר הזה: לברור מכל מידה צד הטוב שבה

*צ"ל: אברים (ראה בהמשך והחי"ת מחוקה)

*קשה לפענח, אולי צ"ל: גדול

*צ"ל: למעלת?

+כל

ולהתנהג בזה, ולבדוק עצמו לתקן מעשיו על דרך המצות. ויבין חסרונותיו: באיזה מצוה מיעט טורחו, שלא להשתדל בכל כחו להתאמץ בה; ואיזה מצוה אין ידו משגת לקיימה. ועל כל הדברים ישפוך נפשו (נ') נוכח פני השם, שיעזרוהו לקיים מצותיו, ויתן לו לב שיספיק לעשות רצונו, ושיתן לו לב נאמן להאמין בו באמונה שלימה, ולבטוח בו בביטחון שלם. ובאותו היום יקדיש (עצ)

[[322א(2)]]

+ "ת"
+ "ה" תלויה בין השורות??

*ש[י]היה: יו"ד נוספה למעלה

*אולי צ"ל: הכבוד

עצמו לטהר מחשבותיו, ויחשוב על המו+ שיכלה גופו ויהיה עפר + ויחשוב על דיני גהינם, ומי שבא שם איך יהיה עניינו (מו') מופסד בהפסד גדול. ויחשוב על נעימות עולם אשר שם תענוג לאין חקר. ויחשוב במחשבות מכוונות על גדולת השם, ועל נפלאותיו וטובותיו, וינעים זמירות להללו & בשמחת הלב, וישתחוה לפניו כעבד לפני (א) אדוניו. אין ספק מי שיהיה* רגיל בזה העניין – מגיע למעלות רבות. בעלי תשובה יהיו שפלים וניבזים. על ידי התשובה יגיעו עד כסא כבוד*, שנ': שובה ישר' עד י"י א-להיך.

היראה

לעולם יעשה אדם רצון בוראו, ולא יירא שום אדם או מלך או שר, ולא יירא משום יסורין ומשום צער. רק בוראו יירא לבד, ולא יגור מפני איש. וזאת המידה רע' מאד בזה העניין: שיעזוב מצות בוראו עבור מורא בני אדם. לכך ישליך מלבבו כל הפחדים, ולא ישכון בלבבו רק מורא השם לבד. כי יראת השם היא עטרת פאר של כל המצות, וטוב מעט יראת השם מאוצר רב ומהומה בו. והיראה המעולה מכל – שיראה מלפני השם כל כך שיהו (א) איבריו נרתעים מתחת מוראו, כעבד (ש') שהוא נרתע ונכנע לפני המלך בשעה שהוא גוער בו. וזה העניין קשה להשיג, אך מי שמרגיל מחשבותיו להרהר תמיד שהשם רואה מחשבותיו, ומתבונן (בנ') בנפלאותיו בעומק הלב במתון וקוצר*

*הלשון קשה

מחשבותיו למעלה לשכון באהלי מרום –
בזה העניין יכול להתקרב אל אור היראה
הטהורה, להופיע עשתונותיו*, לידע רזי +
+עליוני*. *הלשון קשה

הנה
השלמנו סימני המידות ברמז
מעט, להזכיר האדם שיזהר
בהם, להסתפק מהם מכל אחת ואחת (במ)
במשקל. ודע כי המידות אחוזות זו בזו
ומדובקות יחד, וכולן נגררות זו אחר זו.
ואם יתן אדם רשות ליצרו הרע לעבור
על אחת – אז יהו כולן נשמטות ממנו.
משל לאדם שיש לו חוט של משי, וחרז בו
מרגליות דרך נקבי מרגליות, וקשר קשר
אחד למטה. ואותו הקשר מחזיק כולן, (מ'?)
ואם יתירו הקשר – אז נופל מרגלית אחת,
ואז יפלו כולם זו אחר זו. כך אם תתיר
ממך קשר מידה אחת – אז לא תוכל להחזיק

[322ב(1)]

בשום מידה כראוי. לכן שמור כל המידות
בכל כחך, אשר (ו) תוכל להשכיל בהם. ובזה
העניין תשלים נפשך לשם הנכבד לידבק
בו. ותזכה להיות מאותן שנ' עליהם: המשכילי'
יזהירו כזוהר הרקיע וגו'. סליק
שלום רב לאוהבי תורתך, ואין למו
מכשול.⁶

כתיב
עושה גדולות עד אין חקר
ונפלאות עד אין מספר אילו
גדולות שהקנה עושה ביצירת הוולד שבשע'

⁶כתב היד הוא אוסף המכיל הרבה חיבורים, והוספנו בהמשך את שלושת השורות הראשונות של החיבור הבא שהעתיק הסופר. בגליון הימני מול "כתיב" כתוב: "יצירת הוולד", שהוא כותרתו של החיבור הבא (והיו"ד מחוקה בצילום).